

All Nordluns!

SAMTIDEN

7-47

105138

KRIMINOLOGISKE SYNSPUNKTER I LANDSSVIKOPPGJØRET¹

For åtte-ti år siden stod en gutt for Chicagos politirett på grunn av tyveri. Hans forsyndelse var at han hadde stjålet noen vannmeloner hos en frukthandler. Han erklærte åpent i retten at hans handlemåte skyldtes ønsket om å kunne feire fødselsdagen til en av kameratene. 15-åringenes hjem og tilholdssted var gaten, og på gaten skulle også begivenheten festligholdes. Noe som kunne gi preg av fest måtte karene ha, og valget falt på vannmeloner. Penger hadde en ikke til disposisjon. Guttene hørte ikke til sosiale lag hvor bevilgning av lommepenger er en selvfølge. Lykken stod imidlertid ikke gutten bi, og dommer og politi ble festens følgesveiner. Guttene lot seg dog ikke imponere, men hevdet bestemt at alle gutter var med på å stjele meloner. Ja, han dristet seg endog til å påstå at selv dommeren sikkert hadde gjort dette som gutt, og han spurte naivt dommeren direkte om så var tilfelle. Denne ble litt betuttet over den uventede vending saken plutselig tok, mens det hele lokket fram smil hos juryen. — Guttene slapp fra retten med en advarsel.

Episoden i den amerikanske politirett kan synes nokså betydningsløs. Det blir dog svært avhengig av hvem som tar standpunkt til den og hvilke historiske og sosiale briller en ser den gjennom.

For kjøpmannen, som hadde sin inntekt av melonene, var det nokså viktig at slike tyverier ikke ble altfor alminnelige. Han så nok helst at det ble statuert et eksempel, som det populært uttrykkes.

For gutten var affæren heller ikke uten betydning. Tvert om, det kunne for ham dreie seg om liv eller død, sosialt sett. Selv var han nok ikke klar over damoklessverdet, men en erfaren sosialarbeider kunne ha fortalt ham at en rekke

¹ Artikkelen er innlevert til redaksjonen før sommeren.

håpefulle poder nettopp via en slik domstol og på grunn av en lignende handling for alltid har tapt sjansen til å leve et skikkelig samfunnsliv. De er gått fra rettsapparatet over i soningsdigelen for senere aldri å makte å bringe seg på det tørre.

Dommeren kunne heller ikke ta overfladisk på det hele. Interesseavveining måtte foretas, og de motstående interesseverdier var fullstendig inkommensurable. Sosialt er det forkastelig at det ikke betales en pris for meloner, men likeså forkastelig er den tingenes tilstand at 15-åringer ikke skal kunne feire sine fødselsdager. Historisk var det nok av holdepunkter for den gode dommer når det gjaldt løsningen av det foreliggende problem. I England ble dødsstraffen for tyveri opphevet først i 1828 og til dels ble barn helt fra 7-årsalderen likestillet med voksne når det gjaldt straffene. Stillingen var stort sett den samme i Amerika. Samme år dødsstraff for tyveri ble avskaffet i England ble en 12½ år gammel gutt straffet med hengning i New Jersey.

Intermessoen i den amerikanske rett og den utgang kriminalsaken fikk, gir i grunnen i et nøtteskall det trinn kriminologien, såvel i Amerika som her i landet, befant seg på før siste storkrig. Saken resulterte i advarsel og ikke i straff. Tyvens handling og hensikt fremkalte smil og ikke folkeforlystelse ved avstraffelse på galgebakken. Generelt sa kriminologien følgende:

Forbrytelse er et fenomen som er lite ønskelig. Vi har i samfunnene altfor meget av det. Det nytter imidlertid ikke for den vitenskapelige forsker av dette problem å bli stående sammen med den alminnelige borger, som gjerne utålmodig ser seg om etter en hurtig og lettvinnt måte hvorved faren for angrep på hans liv og eiendom kan reduseres. Forskeren vet at den hurtige og automatiske straff ikke alltid sikrer mot nye angrep på liv og eiendom. Den alminnelige kriminalstatistikk har gitt forskeren hans informasjoner i så henseende. Ja, forskeren vet endog at i en rekke tilfelle vil straff nettopp resultere i fornyet angrep fra lovovtrederens side. Og hvorfor? Jo, fordi forbrytelse er en menneskelig handling, som i likhet med andre handlinger følger de psykologiske lover for motiver, ønsker, attityder og interesser. Det er da selvfølgelig at samfunnet ikke handler særlig klokt i å straffe.

en mann med fengsel, dersom det er overveiende sannsynlig at domfelte i fengslet vil bli preget av en hevnattityde vis-a-vis samfunnet. Ved studiet av individuelle kriminalsaker støter en ikke sjelden på tilfelle hvor straffede personer på ny taper sin frihet i atskillige år, fordi de har gitt etter for sin trang til å søke utløsning for den hevnfølelse mot samfunnet, som de opparbeidet ved det første fengselsopphold.

Fengslet preger en mann. Dette preg er ikke bare fengselsdisiplinen og fengselsrutinen og velmenende, dyktige fengselsfolk med å forme. Også medfangene må tas opp i regnestykket. Kjente fengselsfolk har gitt uttrykk for at fengslene kan være rene forbryterhøyskoler. Der læres den unge kriminelle og førstegangsforbryteren opp i forbrytelse og verket, altså til den permanente forbrytelse. Han kommer sammen med eldre, drevne karer som i sin bitterhet og uforsonlighet er uforbederlige. Så blir det endelige utfall at den tilfeldige førstegangsforbryter blir residivis, og hele livet med regelmessige mellomrom traver gjennom fengselsporten, ham selv til moralsk og samfunnet og dets enkeltmedlemmer til økonomisk skade.

Dette var i 1938—39 velkjente ting, og enhver kriminalpolitikk hadde det for øyet. Videre hadde det syn trengt seg fram at samfunnets oppgave ikke var den å hevne eller gjengjelde forbrytelsen, men den å beskytte samfunnsborgeren mot forbryteren. Reaksjonen mot forbryteren skulle følgelig ikke hvile i følelsesmessige, populære masseoppfatninger, men i rasjonelle overveielser fra velutdannede fagfolks side. Vi kan ikke si at dette synet var fullt utbygget i våre straffe- og straffeprosesslover og i den administrative og judicielle praksis omkring disse. På den annen side var det tillagt atskillig vekt. Og reaksjonen fra samfunnets side overfor forbryterske handlinger var i en rekke tilfelle påtaleunntatelse, betinget dom, oppdragelsesbehandling av unge lovovtredere, asylbehandling av psykisk abnorme forbrytere, medisinsk behandling av alkoholister og narkotikere som forgikk seg, osv.

Formålet med straffen skulle være «den konkrete rettferdighet» som professor Ragnar Vogt uttrykte det. Dette vil si at ethvert tilfelle måtte behandles helt etter sin egenart.

Derav ville følge at noen overhodet ikke burde møtes av straffereaksjon, idet samfunnet derved håper å stanse disse individers fortsatte løp på forbryterbanen. Andre, som var håpløst uforbederlige, måtte derimot finne seg i langvarig internering eller sikring av hensyn til rettssikkerheten i samfunnet.

Så kom verdenskampen mot nazismen, som nødvendig- gjorde en mobilisering av alle fysiske og psykiske ressurser, så vel i vårt folk som hos våre allierte. Folkenes primitive kraft og vilje til å bestå og leve videre måtte til. Og særlig i de okkuperte land, hvor tyskernes og deres lakeiers grusomheter og overgrep lå som mareritt over folkene, vokste der fram en følelsesmessig avsky for disse handlinger og deres gjerningsmenn, kombinert med et ønske om hevn og gjengjeldelse for den påførte lidelse. Det sier seg selv at det nesten ville være overmenneskelig, om en etter dette skulle kunne greie å gjennomføre et oppgjør med okkupasjonstidens voldsmenn og landssvikere etter helt rasjonelle retningslinjer, dvs. uten at en mere eller mindre bevisst måtte gi konsesjoner til det brede lags trang til å se sine plageånder lide en brøkdel av det så mange holdningsfaste frihetskjemper fikk gjennomgå under okkupasjonen.

Det er for øvrig heller ikke sikkert at det ville vært for- svarlig å gjennomføre landssvikoppgjøret etter kriminolo- giske prinsipper og mål anno 1939. Nettopp fordi folket her er så dypt følelsesmessig engasjert, ville menigmanns tillit til og oppfatning av en viss rettferdighet kunne få et grunnskudd hvis en i landssvikoppgjøret ikke tok hensyn til sakens affektive side. Dette ville så muligens kunne tenkes å trekke etter seg en øket kriminalitet. Misnøye med landssvikopp- gjøret kunne føre til at folk tok oppgjøret i sin egen hånd, og statens grunnfestede monopolstilling på strafferettspleiens område ville derved kunne undergraves.

Ser vi på landssvikoppgjøret i sin helhet, og nå kan en dette, slår det en med hvilken verdighet det hele er gjennomført. Det er karakteristisk at en så vidt mulig har gått fram i sam- svar med praksis fra tiden før 1940. En reaksjon som påtale- unnlattelse er flittig brukt også overfor landssvikere. På den annen side lar det seg ikke nekte at en har straffedømt per- soner som aldri mere ville ha be- idt forbr- banen dersom

Ola N.

de nå hadde unngått straff. Årsaken til at en har måttet gjøre dette er til dels den ovenfor nevnte gjengjeldelsestrang i folket. Hvor dypt denne stikker og hvor subtil den kan være, belyser et brev jeg fikk fra en bonde i en av våre fjelldaler etterat jeg i en sak hadde nedlagt påstand om dødsstraff for en okkupasjonstidssynder. Bonden likte ikke påstanden fordi han i samsvar med sitt religiøse syn mente at det var mulig selv for den forstokkede torturist, å få syndenes forlatelse. Straffet en så mannen med døden, og han noenlunde kun- regne ut når denne kom, ville det nok gå slik at han kom til forståelse med Gud før eksekusjonen. Følgen var at tor- turisten ganske hurtig fikk oppleve den himmelske salighet, noe som skikkelige og rettferdige mennesker ble forholdt gleden av i årevis. Bonden skrev at et livsvarig fangenskap i underjordisk selle burde være den riktige straffemetode. Vi gjør nok ikke den gode bonde synderlig urett om vi mistenker ham for å ha tenkt ut flere og mere rigorøse straffemetoder, selv om han ikke fant det passende å fremsette dem skriftlig.

En annen grunn for de idømte straffer er forestillingen om straffens almenpreventive virkning, dvs. at lovens straffe- trusel rent generelt har en evne til å advare borgerne mot å begå forbrytelser, og at avstraffelsen av en forbryter vil skremme andre fra forbryterbanen. Nettopp her brytes imid- lertid meningene temmelig kraftig. Vi kan slå fast som ganske sikkert at det hittil ikke har lyktes å føre bevis for de påstan- der som fremsettes om spørsmålet. Dette gjelder såvel for deres vedkommende som har en slik kullsviertro på straffens generalpreventive funksjon, som for deres som totalt benekter denne funksjon. Fullgod opplysning vil en ikke få før den eksperimentelle sosialpsykologi løser metodeproblemet for attitydeundersøkelser på dette punkt og eventuelle resultater av slike undersøkelser kan sammenholdes med det forelig- gende historiske, sosiologiske og biologiske materiale.

Det ligger dog nær å tro at straffens generalpreventive virkning har vært, og fremdeles er, betydelig overvurdert. Direktøren for Københavns universitets arvebiologiske insti- tut, dr. med. Tage Kemp, skrev i fjor at «man gyser, naar man tænker paa, hvad dette for en væsentlig Del rent fiktive Begreb (Generalpræventionen) har kostet av Tusinder og 'er Tusin bitre Fængselsaar, og hvor mange Menneske-

skæbner, der lige saa godt kunde have været reddet, det har ødelagt.»

I Sverige, hvor en uhindret av verdenskrigen har kunnet arbeide videre med kriminologien, står en nettopp nå oppe i en omfattende reformering av straffe- og fengselslovgivningen. Det ville føre for langt her å komme nærmere inn på de reformer som er satt under debatt. Det skal bare nevnes at det fra fremtredende hold hevdes, at bestemmelser om samfunnets behandling av forbrytere i høy grad har karakter av sosiallovgivning. En drøfter herunder muligheten av helt å sløyfe ordet straff i denne lovgivning. Ved å avstå fra benevnelsen straff i lovnavnet vil en understreke grunntanken i den moderne strafferett om at straffens oppgave er å beskytte samfunnet. Heller ikke i navnet skal den populære oppfatning om gjengjeldelse finne noen hjemmel. Slagordsmessig uttrykkes det hele slik at straffenavnet skal henvises til de rettshistoriske museer.

Tendensen går videre i retning av utvidet bruk av påtaleunnlattelse, endog slik at domstolene får kompetanse til å gi dette, og ikke bare påtalemyndigheten som hos oss. Fengselssoningen tenkes gjort friere, likesom adgangen til vilkårlig frigivelse fra fengsler og tvangsarbeidsleirer skal forenkles. Gjennom et smidig bøtesystem, det såkalte dagbøtesystemet som tidligere er innført, står en rede til å kunne avlaste bruken av frihetsstraff til fordel for den økonomiske reaksjon. Samtidig vil en skjerpe reglene om økonomisk erstatning for forbrytelser. Dessuten har svenskene allerede opphevet tap av statsborgerlige rettigheter som straffesanksjon. En har funnet det uforsvarlig å nytte denne, fordi den i så sterk grad vanskeliggjør forbryterens gjeninntagelse i og tilpasning til samfunnet etter soningen.

Norges vei videre fram synes klar. Vi må først og fremst, og så hurtig som mulig, bli ferdig med det pågående storoppgjør med okkupasjonstidens bandeførere og bandemedlemmer. Etterat disse har utsonet sine straffer må det arbeides med full kraft for deres gjeninntagelse i samfunnet. Planleggingen er forhåpentlig i full gang når det gjelder denne side av saken. Det hele er ikke minst et sysselsettingsproblem. Vi må dog ikke forsømme i denne å holde oss underrettet om de landevinninger på kriminologiens område som

er gjort og fremdeles gjøres. Samfunnsøkonomisk vil det være uhyre lønnsomt om vi klarer å ta igjen andres forsprang her. Det bør være gode muligheter for dette. Riktignok vil den negative side ved rettsoppgjøret, det at det populært oppfattes som et nemesisverk, kunne virke som en hemsko. På den annen side kan en vente at nettopp rettsoppgjøret vil gå inn som en positiv faktor i «den kriminologiske gjenreisning». Ved landssvikoppgjøret er nemlig publikums oppmerksomhet, i en utstrekning vi tidligere ikke hadde kunnet tenke oss, dradd mot spørsmålene forbrytelse, straff, soning og sosialt hjelpearbeid etter straffesoningen. Det er gått opp for folk hvilke viktige samfunnsproblemer som ligger gjemt bak disse ordene. Det hele diskuteres mann og mann imellom, og heri ligger nettopp forutsetningen for at kriminologiske kjensgjerninger, som tidligere bare kjentes av fagmennene, nå kan bli almene. I en demokratisk-politisk stat er dette igjen betingelsen for en praktisk behandling av disse samfunnsfenomener på en vitenskapelig basis.

Alf Nordhus.